

Bibliothek der deutschsprachigen Literatur
Бібліотека німецькомовної літератури

Меридіан серця
Meridian des Herzens

Carolina Schutti

einmal muss ich über weiches
Gras gelaufen sein

Ins Ukrainische übersetzt von *Wolodymyr Kamianets*

Czernowitz
2021

Кароліна Шутті

колись я бігала босоніж
по м'якій траві

Переклад з німецької *Володимира Кам'янця*

Чернівці
2021

УДК 82-3
Ш 95

Шутті Кароліна

колись я бігала босоніж по м'якій траві / Кароліна Шутті ; пер. з нім. Володимира Кам'янця. – Чернівці : Книги – XXI, 2021. – 160 с.

ISBN 978-617-614-332-1

З передчасною втратою матері Мая втрачає й рідну білоруську мову. Вона не розуміє австрійську тітку, яка береться нею опікуватись у віддаленому австрійському селі. У відлюдному тітчиному домі монотонно проходить дитинство заглибленої в себе дівчинки. Лише сусід Марек, вивезений з Польщі до Австрії на примусові роботи за часів нацизму, виявився спроможним створити Маї атмосферу захищеності й людського тепла. Звучання його рідної мови викликає в дівчинки спогади про власне втрачене коріння і втрачену мову, на пошуки яких вона згодом і вирушить.

Опосередковано мова виступає і одним з лейтмотивів у новелі «Сови літають нечутно». Її головний герой Якоб зростає у гнітючій безмовності батьківської оселі. Поодинокі й короткі контакти з довколишнім світом створюють у заляканого хлопчика уявлення, що поза домом лісника зимові ночі не такі довгі. Підсвідоме прагнення Якоба втекти від страхів і батькових знущань не може не мати фатальних наслідків.

Видання здійснене за підтримки Представництва Австрійської служби академічних обмінів у Львові з коштів Міністерства закордонних справ Республіки Австрія

oead
Представництво
у Львові

Усі права застережено. Відтворювати будь-яку частину цього видання в будь-якій формі та в будь-який спосіб, зокрема електронно, без письмової згоди правовласників заборонено.

einmal muss ich über weiches Gras gelaufen sein
© 2012 by Otto Müller Verlag, Salzburg

Eulen fliegen lautlos © edition laurin bei innsbruck university press, 2015

ISBN 978-617-614-332-1

© Книги – XXI, 2021, видання українською мовою
© Володимир Кам'янець, 2021, переклад
© Анна Стюпіна, 2021, обкладинка

колись я бігала босоніж по м'якій траві

моїм бабусям

I.

Бабушка

*Просто почни, сказала Мая,
з тих багатьох перших слів.*

Це не бабушка, це матрьошка, казала мені бабуся, єдина тітка мого батька, хоча російської вона геть не знала. Вона, мабуть, була права, але я їй не вірила. Свою бабушку я завжди так називала й обережно нею калатала, і розбирала її, і знову складала, і докладно обстежувала найменшу, чи можна її теж розібрати, як інші, завдяки якомусь таємному механізмові, бо не хотіла вірити, що вона остання.

Уночі я часто не могла заснути й водила очима по кімнаті, й розповідала великій бабушці, який будинок ззовні і сад, розтягнуте вишир село, тінь, яка впродовж понад пів року лежить на більшій частині будинків. Розповідала про долину з лісистими схилами, про нічне небо, щільно напнуте над нею. Мені було страшно, що ніхто не міг сказати, що там за ним. Але, може, треба просто поставити правильне запитання, щоб мати відповідь. Бабушка дивилась на мене великими очима, я її розбирала й витягувала найменшу лялечку,

клала ніжно собі в руку, колисала її туди-сюди, дивувалася, як по-дорослому вона вже виглядає.

Бабушка загубилася, сказали мені й хотіли, щоб я повірила, але я не могла повірити. Я її ніколи не брала з собою надвір. Може, тітка постановила, що я вже завелика для ляльок, і сховала її якогось дня на горищі або викинула, може, її непокоїло те мурмотіння, що його щовечора було чути в мене з кімнати. Я не запитувала.

Я розповіла Мареківі про бабушку, він пригладив мені волосся за вухом і поцілував у чоло.

Моє kochanie, прошепотів він, і я знала, що це означає, хоч і не знала польської, а білоруська моїх перших років десь загубилась, як і бабушка.

Марек мав невеличкий дерев'яний будиночок із заведбаним садом. Він платив старому Вальтерові за роботу в саду, але той зрізав хіба що кілька гілок, а викосяти траву було неможливо, бо під парканом довкола будинку розрослися чагарники, в кожному разі так казав Вальтер. Він не чіпав чагарів і купував собі горілку.

Марек не пив горілки, він ніколи не пив. Попри те, очі в нього інколи були червоні, коли сидів біля вікна й дивився надвір.

Вони не померли одне за одним, як годиться, розповів мені якось Марек, а спочатку дядько, тоді бабуся, а тоді помер Міха, його улюблений небіж, повісився на дереві, на тому, що його посадив дід для дядька. Про матір і батька він нічого не казав, але кожний знав, що сталося, лише ніхто не міг пояснити, чому Марек молодим хлопцем оселився саме в цьому селі, чому після війни він не повернувся додому.

Забудь це все, сказав потому Марек і витер очі, забудь. Але я не забула й попросила тітку розказати мені, що вона знає про Марека. Там тінь, там поганий бік, відповіла вона й додала, мовляв, навіщо воно мені. Я запитала, чому там узагалі будинки, якщо там тінь і там погано, проте відповіді не було.

Сніг випадав рано й довго лежав, у розпал літа вже о четвертій годині треба було одягати вовняний светр, якщо хотілося ще побавитись надворі. В саду росли лише м'ята й ромашки, зелена цибуля і кріп. Трава, якщо бігати по ній босоніж, колола в ноги, але м'якої трави я собі взагалі не могла уявити. Або більше вже не могла. Малою дитиною я, мабуть, бігала по м'якій траві, один раз щонайменше, бо через кілька років тітка дала мені знімок зі мною й матір'ю в парку. На мені коротенька біла сукеночка з вишитими квітами й плетеною тасьмою на комірці, мама вхопила мене за руку, сміється в камеру й не зосереджується на фотоапараті, рука в неї така ж нерізка, як і обличчя. Ми стоїмо босоніж у траві, я збентежена, в мене витріщені очі, вуста – розтулена шпаринка.

Тітка не хотіла, щоб я ходила до Марека, бався ліпше з іншими дівчатками, казала. Часто я вдавала, ніби ціле пополудня бавилась у квача й стрибала з дівчатами через гумку, ставала дорогою додому коліньми на траву й натирала руки вогкою землею. Інколи, якщо мала достатньо часу, лягала в траву й розглядала хмари, які забарвлювались червонястим кольором, а коли дозволяло світло, спостерігала за роями дрібненьких комах, як ті заповонюють небо й розбурхують повітря.

Неправда, що я хотіла перетворитись на якусь комаху й полетіти геть, бо далеко б не залетіла. І твариною я ніякою не хотіла бути, хоча тоді модно було мати улюблену тварину й усе про неї знати.

Фіні запитала мене після школи, якою твариною я хотіла б бути, і на одному подиху додала, що я можу й не відповідати, вона й так знає, без сумніву, якоюсь пташкою – або янголом, щоб полетіти до матері. Я не хотіла летіти до матері, бо під землею тісно й холодно, так казала мені тітка, і тут я їй вірила.

Є різні бабушки. Одні схожі одна на одну до найдрібніших деталей, в інших різні малюнки на животі. На кожному животі інший малюнок, і відразу зрозуміло, яка оповідка з нею пов'язана. А на великій бабусці зібрані всі оповідки разом, як на обкладинці книжки з казками. Найменший малюнок треба особливо ретельно розглядати, бо якщо пощастить, то навіть на такій невеликій поверхні буває малюнок з лісом чи струмком, або з квітами. Мені пощастило, моя бабушка було надзвичайно гарна. Кожний малюнок пам'ятаю й оповідки до кожного з них, вони ніби самі собою наклалися, непомітно для мене.

Марек часто просив мене розказувати ті оповідки. Я думала, що вони нагадують йому казки з дитинства, може, тому що вони були схожі, а може, він лише хотів, щоб я їх не забувала.

Марек давав мені солодощі або кольорові камінчики, які я ховала під нещільно прибитою дошкою у себе в кімнаті, проте коли ми з тіткою кудись ішли

й випадково його зустрічали, він лише коротко вітався й ніби не помічав мене, немов я йому байдужа. Але пополудні, коли я приходила до нього, він гладив мене по щічці, сідав навпроти за важким дерев'яним столом, пив чай з молоком і цукром зі склянки з намальованими на ній квітами. В комірчині він завжди тримав для мене напої про запас, яких я ніде ніколи не пила. Я тішилася жовтій чи червоній воді з бульбашками, сиділа в нього на колінах, він читав мені книжки чи розповідав казки, а я напружено вслухалась у його голос. У ньому було щось незвичне, що лише я могла вловлювати, так я тоді вважала, інтонація, яка нагадувала мені про давніші часи, дуже-дуже давні.

Коли я була вже достатньо велика, щоб самій їздити автобусом до міста, тітка раз на тиждень посилала мене на закупи. Давала мені дві полотняні торби, і навіть через кілька місяців, перш ніж вийти з дому, я щоразу мусила проказувати їй уголос зупинки й години від'їзду автобуса. Я ніколи нічого не забувала, і тітка дозволяла мені час від часу пошукати собі якусь дрібничку. Згодом я знала всі крамниці і щоразу швидше скуповувалась, а тому могла побродити вулицями й порозглядати вітрини. Тоді я почала частіше думати про матір. Ставала перед вітриною так, щоб допасувати відображення свого обличчя на склі до виставлених суконь. На деяких вітринах мені вдавалося, на інших сукні висіли зависоко. Уявляла собі, як би було, якби мамине обличчя віддзеркалювалося поряд з моїм, як би я всміхалась у вітрину, стоячи поряд з нею, і як би ми трималися за руки.

Інколи я запитувала в себе, як це – тримати хлопця за руку, ходити з ним, як називала це Фіні. Я намагалася тримати рівну поставу, ходячи туди-сюди вулицею, втягувати живіт, бо це дуже важливо, казала Фіні, похитувати стегнами, щоб виглядало, ніби я на високих підборах. Уявляла, що хлопець прийде забрати мене з тіні на сонце, запитає в мами, чи можна забрати її єдину кохану доньку, так, забрати, скаже він, мама всміхнеться й кивне, торкнеться мого плеча й підштовхне до хлопця, складе руки на животі, почекає, коли він мене поцілує й візьме на руки, а тоді махатиме нам, доки ми не зникнемо за закрутом дороги.

Фіні тримала мене часом за руку, коли ми бродили разом лісом. А коли дорогою додому ставало темно, вона так міцно трималася, що ще довго було видно відбитки її пальців. Я не казала їй, що мені боляче. Довгими літніми пополуднями, коли нам набридали інші і я не була в Марека, ми сідали біля струмка, занурювали ноги у воду й тримали, що вони аж червоніли, тоді лягали на пласкі, нагріті сонцем камені й підтягували вгору блузки, щоб засмагали животи. Фіні розповідала мені історії, не казки, розповідала, що вона знає про інших дівчат і про їхні родини, про свого старшого брата і про його подруг і друзів, і в усіх деталях про те, що вона бачила крізь щілину в замку. Пояснювала мені, як буде через кілька років, коли ми станемо молодими жінками і чоловіки цікавитимуться нашими засмаглими ногами й животами. Я любила її слухати, її слова текли, як струмок, дзюркотіли майже заспокійливо, і хоча не було там ні Баби Яги, ні зачаклованої царівни, я з цікавістю слухала її розповіді.

Її родина на ціле пообіддя ставала моєю родиною, історії Фіні я брала з собою додому, а з ними й відчуття, що щось пережила, що втекла з тіні. Якось одного вечора я записала речення, пів речення, яке дорогою спало мені на думку: чи можна всі ті історії тримати перед собою як захисний щит, загорнутися в чужі слова, як у маскувальний халат. Я прочитала те речення Фіні, коли ми зустрілися наступного разу, однак вона глянула на мене спогорда і розсміялася. Я зіжмакала папірчик, сховала його до кишені, кинула дорогою додому в струмок і знала, що невдовзі він перетвориться на дрібненькі клаптики, а тоді розчиниться геть у холодній воді. Більше ніколи мені не спадало на думку таке речення, і більше ніколи я не записуватиму такого речення. Але те єдине я запам'ятала.

Треба знову і знову починати все спочатку, казала тітка, коли я набиралася духу й запитувала її про те, як було давніше, хоч і здогадувалася, що вона знову нічого не скаже і дасть мені зрозуміти, що від таких запитань їй стає лише ніяково. Минуле з матір'ю і минуле з тіткою наклалися одне на одне, я не пам'ятаю того пружка, де вони сходяться між собою, не пам'ятаю, як я з міста опинилась у селі.

Пам'ятаю, що не розуміла тітки, що вона зверталася до мене незрозумілою мовою і що того чужого чоловіка, який мене забрав, я мала називати татом. Спочатку я його бачила лише у вихідні, а тоді рідше й рідше, бо він прислухався до тітчиної настанови й розпочав усе з самого-самого початку. Я зосталась у тітки, вона була рада, що не буде сама в надто великому домі.

Твоїй матері було в нас недостатньо добре, сказала тітка, і що мені було якихось кілька тижнів, коли вона залишила село й батька, розлучення, втім, не хотіла, чому, – вона не знає донині.

А тепер ти тут, будь задоволена. Я знала, я мушу бути задоволена.

Коли Марек помер, я вже не жила в селі. На фото в газеті поряд з повідомленням про смерть йому рівно п'ятдесят, я добре про це знаю, бо це був його найкращий день народження, бо знімок стояв на вузькій полиці біля дверей, його найкращий день народження, в кожному разі він так казав. Fifty-fifty, написав хтось скраю внизу білим лаком. На сто років його не вистачило, його життя, але хто взагалі знає, скільки в тебе життя. Тітка померла перед ним, їй було вісімдесят три, могилою не треба опікуватись. Вона замовила кам'яну плиту й сама заплатила за неї ще за багато років до смерті, хто хоче, запалить на ній свічку чи покладе букет квітів, який висушить сонце й розвіє вітер. Вона знала – я не повернуся.

Я не повернулася, не могла, в мене з'явилася матрешка, вона дуже схожа на мою давню, мою сховану, мою викинену матрешку. Я її розібрала й виставила всіх ляльок рядочком. На животах у них сцени з казок, але мені від них стає сумно тепер, коли їх згадую. Разом з матір'ю я втратила і свою мову, побажання на добраніч, слова на заспокоєння, оте розколихування й заколихування слів, наш мовний острівець, де було місце лише для нас двох, на якому ми пересувалися містом, на ігровий майданчик, до пекарні. Відра, лопати

й булки, не пам'ятаю, з якими німецькими словами прийшла я до тітки. А тепер: слова на заспокоєння зі словника, слова на заспокоєння з магнітофона, а заохування нема та й нема, слова забуваються.

Мой бедны анёл, казала вочевидь мама, мой бедны анёл.

Повертаю ляльок, нехай дивляться з вікна, спини в них у всіх однакові. Блакитні квіти на червоному тлі. Де мої перші слова, запитую в себе, запитую щойно тепер, кілька років розквітали, щоб квітнути цілою мовою, а тоді зів'яли в тіні, навіть у спогадах не залишились, у кожному разі не в моїх.

II.

Пухке гніздечко

– Не стій у дверях, – каже тітка.

Мая відступає від одвірка, робить крок уперед, до тітки.

– Була? – запитує Мая.

Тітка витирає мокрі руки об рушник для посуду, знімає плетений светр з гачка, спочатку руку в правий рукав, тоді в лівий, завжди спочатку в правий, застібає два гудзики, закручує рукави і знову стає до посуду. Мая дивиться на тітку збоку, бере мовчки рушника й допомагає витирати. Делікатний недільний посуд, біла порцеляна з блакитним візерунком, щойно витерті тарілки й горнята треба ставити до шафки на сам спід. Мая вилазить на стільчик, тітка підносить чотири тарілки, Мая ставить одразу дві під стос тарілок.

Щоб посуд був у вжитку, навчила її тітка. Горнята вона сама ставить, склянки тітка вже поставила на окрему полицку. Тоді прибори.

– Вважай, ніж гострий, – каже тітка, так вона каже завжди, і Мая бере ножа за колодку, витирає обережно лезо, і якщо тітка не дивиться, проводить пальцем по гострому лезу, а тоді кладе ножа до шухляди.

Лише важких сковорідок вона боїться, їх треба брати двома руками, щоб донести до столу, витирає спочатку всередині, перевертає, і витирає тоді дно й ручку. Залишає їх на столі, тітка сама повісить їх на гачки, дзенькіт, який лунає, коли вони вдаряються об грубу кам'яну стіну, завершує мовчазну годину: їсти треба мовчки, і коли миєш посуд, треба вважати, щоб нічого не розбити, балачки відволікають, люди і так багато балакають, каже тітка. Мая розвішує рушника, щоб сохнув, на спинці стільця, тітка натягує рукави вовняного светра на зап'ястя, тре розчервонілі руки.

– Була? – запитує Мая ще раз, і тітка окидає її коротким поглядом, хитає головою. Сьогодні неділя, в неділю пошта не приходить, та й узагалі нічого не прийде, від Великодня вже три тижні минуло. Тітка виганяє Маю з кухні, відчиняє одне з маленьких віконець, зачинає за собою двері.

Дитина виросла, думає вона, і що три роки ніщо для старої жінки і ціла вічність для дитини. Ніби недавно бігав тут її батько, як вона його ростила, бо мати його покинула. Як йому жити без цієї дитини, що раптом отут з'явилася, що така схожа на ту жінку, про яку він більше не мовив ні слова.

Мая стоїть у коридорі, спостерігає за тіткою, як та насилу зашнуровує черевики, кидає швидкий погляд у високо прибите дзеркало.

– Через дві години буду, – каже вона, – щоб ти мені тут нічого не натворила.

Мая йде у велику кімнату, дерев'яна підлога скрипить під смугастими хідничками, Мая добре знає, де ставати, щоб скрипіло найгучніше. Вона йде гучною доріжкою, усією своєю вагою наступає на дошки,

ніхто їй не забороняє, тоді повертається тим самим шляхом, тоді йде вздовж стіни до лави під кахляною грубою. Стає навколішки, на широких підвіконнях завжди стоять квіти, взимку також, Мая обриває кілька зів'ялих квіточок, кладе їх рядочком на підвіконня, спирається підборіддям на руки й дивиться надвір. Дивитися немає на що. Хмари, порослий травною схил, паркан, трохи сусідського будинку, трохи стайні. Жердина з Вербної неділі, підв'язана під дах стайні, з жердини мляво звисає червоно-біло-червона стрічка.

Чому батько не написав, на Різдво не написав, на Великдень не написав, досі листівки від нього приходили завжди вчасно, інколи навіть на тиждень або й два раніше.

Кохані, веселих свят.

Тітка завжди голосно зачитувала скупі привітання, а тоді клала листівку до інших у коробку. Коли Мая хотіла довідатися, чи там ще щось написано, тітка завжди хитала головою, а коли Мая одного разу запитала, чому батько не тут і чому він ніколи їх не відвідує, і де він мешкає, тітка сказала, що не треба озиратися назад, і так глянула на Маю, що вона прикусила язика й стояла мовчки, доки тітка не розвернулася й не вийшла.

Що з того минулого, від нього окрайця не вкроїш, каже вона часто, на крайнні тітка розуміється, вона крає хліб, вона крає цибулю, сало, моркву, помідори. Варить в емальованих банях, розігріває, що залишається, пече в неділю пиріг, простий пиріг з дріжджового тіста з крупкою зверху або з фруктами, останній черствий шматочок тітка дає Маї в четвер після вечері. Тітка пильнує, щоб дитина росла, щоб була чиста

й сита. Від безперервних розпитувань ситим не будеш, вона ще мусить навчити цього Маю, що запитання слугують для того, щоб довідатися про чиєсь здоров'я або про погоду, про апетит або про те, чи накритий уже стіл, і чи їжа готова.

Прохолодно в кімнаті, Мая накидає на плечі червону вовняну ковдру. У грубі лежать поліncia й папір наготові, раптом треба буде розпалювати. Цій грубі батько завдячує своїм життям, розказала їй якась тітка. Що зима того року, як він народився, була особливо люта і що груба весь час була тепла. Що вона закутувала хирляве немовля у що мала, клала в кошик і ставила вгору на кахлі.

Але щодо листівок не казала вона нічого й ні слова про те, чому батько пішов, саме тоді, коли Мая звикла називати його татом.

Спогади Маї зосереджуються на тій миті, коли вона вперше ввійшла до хати. Батько пішов поперед неї і сів за незастелений дерев'яний стіл, Мая стояла в дверях і не знала, що тітка від неї хоче.

Не стій у дверях, сказала вона вочевидь, бо так вона завжди каже, коли Мая притулиться до одвірка й чекає, що тітка впхне їй у руки рушника для посуду чи кивне в бік скрині, коли Мая має застеляти скатертиною стіл.

Кімнату заповнили сутінки, Мая порахувала маленькі вікна, адзін, два, три, вона вже вміла рахувати до десяти, але вікон було лише три. Три маленькі віконця у грубих стінах з каменю. Підбита дошками стеля. Обтягнута полотном лампа над столом, від якої йшло тьмяне світло. Тітка повернулась до неї спиною,

копирсалася біля посуду, варила щось на плиті. Мая не знала того запаху, що виходив з баняка, вона не могла навіть сказати, був він приємний чи ні. Немов укопана, стояла вона в дверях, зиркала раз на батька, раз на тітку, тоді знову на батька і знову на тітку. Батькове обличчя в напівтіні. На неї ніхто не дивився, тітка поставила перед батьком склянку молока, помішала в баняку, батько втупився в стіл. Так, сказав він. А тоді ще раз, так. За якийсь час, який видався Маї безконечним, тітка зробила кілька кроків у її бік. Мая стояла перед квітчастим халатом, тітка обтерла об нього свої мокрі руки, взяла Маю за плече й попхала до столу. Мая сіла навпроти батька, дивилась, як він п'є молоко.

Він прийшов по неї до сиротинця, директорка дала Маї зрозуміти, що він її батько, і ось цей батько пішов з нею на прогулянку і пригостив її морозивом. Полуничним. Батько привів її назад, Мая стала посеред ігрової кімнати, полуничне морозиво, крикнула й показала на рот і на сукню, всю в рожевих плямах. Одна дівчинка підійшла до неї й облизала їй губи, тоді розкричалася, прибігла вихователька, глянула суворим поглядом, не сказала ні слова, взяла дівчинку під пахву й винесла з кімнати.

За якийсь час ця сама вихователька поклала до торби кілька речей, на них матрешку, одягнула Маї черевики й підштовхнула до дверей, де чекав на неї батько. Вона має йти з ним, бо її мати лежить у землі й він про неї подбає.

Тітка поставила перед нею кухлика з теплим молоком, кинула дрібку какао, перемішала безгучно й кивнула Маї, що то для неї. Сіла до них, подивилась на Маю, тоді простягнула руку й провела їй по голові.

Зміст

колись я бігала босоніж по м'якій траві

5

Сови літають нечутно

111

Літературно-художнє видання

Кароліна Шутті

КОЛИСЬ Я БІГАЛА БОСОНІЖ ПО М'ЯКІЙ ТРАВІ

Переклад з німецької *Володимира Кам'янця*
Літературна редакторка *Наталя Лебединцева*
Коректорка *Людмила Лободзець*
Макет *Альони Олійник*
Обкладинка *Анни Стьопіної*

Підписано до друку 03.06.2021. Формат 80×108 1/32.

Умов.-друк. арк. 8,09. Обл.-вид. арк. 4,60.

Наклад 1 000 прим.

Замовлення №

Видавництво «Книги – XXI»

Адреса для листування:

а/с 274, м. Чернівці, 58032, Україна

тел.: +380 (372) 586021, моб. +380 (98) 7150181

booksxxi@gmail.com

books-xxi.com.ua

Свідоцтво про державну реєстрацію

ДК № 5259 від 16.12.2016 р.